

تأثیر فقدان پدر بر خانواده: مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر فوت پدر بر آسیب‌های اجتماعی نوجوانان

دکتر محمد صادق مهدوی

دانشگاه شهید بهشتی

طاهره میرساردو

دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد

چکیده:

مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی جامعه‌شناختی پیرامون آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در خانواده‌های تک‌والدینی است. نمونه مورد مطالعه شامل ۲۰۰ دختر و ۲۰۰ پسر نوجوان از خانواده‌هایی است که در آن‌ها پدر فوت کرده و مادر به تنهایی سرپرستی فرزندان را برعهده دارد. این مطالعه در سطح شهر تهران و در مناطق هدفه‌گانه آن به انجام رسیده است؛ هدف پژوهش، شناخت میزان آسیب‌های اجتماعی نوجوانان، در این خانواده‌ها و میزان تأثیرگذاری فقدان پدر بر آنان است. روش مطالعه اسنادی و پیشمایشی، و ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه است. در این پژوهش، احتمال وجود رابطه معنی‌دار میان فقدان پدر و سرقت، خرید و فروش مواد مخدر، خودکشی، ترک خانه، ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف، کشیدن سیگار و استفاده از مواد مخدر به بررسی و آزمون نهاده شده است. نتایج حاکی از آن است که میزان خرید و فروش مواد مخدر و ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف صفر است و سایر متغیرها با فقدان پدر همبستگی دارند. بالاترین میزان مربوط به خودکشی و پایین‌ترین میزان به سرقت اختصاص دارد. مهمترین متغیر تأثیرگذار - که خود متأثر از فقدان پدر است - میزان تأمین نیازهای نوجوانان است. میزان کنترل مادر نیز از جمله متغیرهای مهمی است که در این

مطالعه، با آسیب‌های اجتماعی همبستگی دارد. از آن‌جا که به خطر افتادن سلامت خانواده سلامت جامعه را مورد تهدید قرار می‌دهد، راهکارهایی پیشنهاد شده است که ضرورت دارد دولت، خانواده، مدرسه، نهادهای مذهبی و خود نوجوانان با به کارگیری آن‌ها، برای زدودن هر چه بیشتر این آسیب‌های اجتماعی اقدام نمایند.

واژگان کلیدی: فقدان پدر، خودکشی، سرقت، کشیدن سیگار، استفاده از مواد مخدر، خرید و فروش مواد مخدر، ترک خانه، ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف، آسیب اجتماعی، نوجوان.

مقدمه

خانواده، به عنوان اساسی‌ترین نهاد جامعه‌پذیری کودکان و نوجوانان، همواره از اهمیت برخوردار بوده است. کودکان و نوجوانان در تعامل با والدین و سایر اعضای خانواده نقش‌های جنسی خویش را فرا می‌گیرند و به هویت جنسی خود شکل می‌دهند. والدین به عنوان مهمترین رکن خانواده، در پرورش شخصیت کودکان و نوجوانان نقش مهمی ایفا می‌کنند. فرآیند جامعه‌پذیری و پرورش شخصیت کودکان و نوجوانان هنگامی به درستی صورت می‌گیرد که ساختار خانواده، بر پدر و مادر - هر دو - استوار باشد. وقتی خانواده فاقد یکی از والدین باشد، طبعاً کارکردهای جامعه‌پذیری، پرورش شخصیت، نظارت بر فرزندان و ایجاد فضای عاطفی کامل و مناسب برای فرزندان دچار اختلال خواهد شد. در چنین وضعیتی، احتمالاً کاستی‌هایی وجود خواهد داشت و فرزندان خانواده اولین کسانی هستند که از این کاستی‌ها آسیب می‌بینند.

بیان مسأله

خانواده از نهادهای پویا و پایدار جامعه است و سلامت آن نشانگر سلامت جامعه و اعضای آن می‌باشد. سلامت خانواده و اعضای آن هنگامی تضمین می‌شود که پدر و مادر - هر دو - سرپرستی و پرورش فرزندان را دارا باشند. نوجوانانی که یک یا هر دو

والد خود را از دست می‌دهند، در برابر آسیب‌های اجتماعی ترد و شکننده می‌شوند. تحقیقات پوپنو در ایالات متحده نشان داده است که ۸۰ درصد بچه‌های نسل بعد از جنگ با هر دو والد بیولوژیکی‌شان زندگی می‌کردند اما امروزه تنها ۵۰ درصد بچه‌ها دوران بچگی‌شان را به طور کامل در خانواده‌های فروپاشیده می‌گذرانند. (Popenoe, et.al, American Family..., p.61) مطالعه کارفینکل و مک لاناها نشان داده است که نیمی از تمامی بچه‌هایی که در ایالات متحده متولد می‌شوند نصف دوران کودکی‌شان را در خانواده‌های با سرپرستی زنان می‌گذرانند. (Garfinkel and McLanahan, 1989, P:52-54)

امروزه میلیون‌ها کودک و نوجوان، به واسطه عدم حضور یکی از والدین، خصوصاً پدر، در معرض خطر سوق به سوی انواع انحرافات (deviation) قرار دارند. این امر بر کودکان و نوجوانان تأثیر گذاشته، موجب نقصان در انطباق اجتماعی (social adaptation) آنان می‌گردد. در خانواده‌های فاقد پدر شاهد افزون شدن نقش‌های مادر و فرصت کمتر برای کنترل و نظارت بر نوجوانان هستیم. نوجوانانی که با مادران تنها زندگی می‌کنند، از کمبود مالی بیشتری رنج می‌برند. تحقیقات نشان داده‌اند که این نوجوانان بیش از نوجوانان خانواده‌های دو والدینی بیولوژیکی افت یا ترک تحصیل دارند. (Popenoe, Life Without Father, pp.62-63,192,200) تحقیقات روی نوجوانان معتاد به مواد مخدر نشان داده است که بیشترین آمار معتادین مواد مخدر مربوط به نوجوانانی است که پدر در خانواده آنان حضور ندارد. (Ancona, pp59-60) حال سؤال اساسی که در اینجا مطرح می‌شود این است: آیا در تهران در خانواده‌های تک والدینی که ساختار خانواده در اثر فوت پدر دگرگون شده و مادر سرپرستی خانواده را بر عهده دارد، شاهد فزونی میزان آسیب‌های اجتماعی احتمالی و انحرافات در مقایسه با قبل از فوت پدر هستیم؟

اهمیت و ضرورت تحقیق:

خانواده یکی از نهادهای اصلی جامعه و ذر تعامل با آن است. شکست در خانواده و دگرگونی در ساختار آن می‌تواند برای نظام اجتماعی (social system) پیامدهایی داشته باشد. در خانواده‌هایی که هر دو والد حضور دارند، روابط عاطفی میان والدین و فرزندان شدید است و اگر فرزندان اشکالات روانی یا جسمی نداشته باشند، می‌توان امیدوار بود که گرایش‌های انحرافی مجال ظهور نداشته باشند. از بین رفتن انسجام خانواده و گسستن روابط عاطفی (emotional relations)، عدم توجه به کودکان، رها کردن آنان در دوران نوجوانی، و دادن آزادی بیش از اندازه به آنان، موجب بالازفتن میزان جرم و جنایت می‌گردد. "نتایج حاصل از پنجاه مطالعه مهم بر روی اثرات ساختار خانواده بر رشد بچه‌ها در جامعه، نشان می‌دهد که عدم حضور پدر نقش کلیدی در بزهکاری (delinquency) و جرم (crime) بچه‌ها ایفا می‌کند. این مطالعات نشان داده‌اند که بچه‌های خانواده‌های بدون پدر بیشتر در معرض ابتلا به بزهکاری قرار دارند." (Popenoe, Life..., P.62)

نوجوانان فاقد پدر، در هویت‌یابی با مشکلات بیشتری مواجه هستند؛ از اعتماد به نفس (self-confidence) کمتری برخوردارند؛ و دارای خودانگازیه (self-concept) ضعیف‌تری هستند؛ خانواده‌های فاقد پدر، در فراهم ساختن زمینه و امکان خودمختاری (autonomy) مورد نیاز نوجوانان دچار مشکل می‌شوند. اتکونان در مطالعه‌ای در سال ۱۹۹۸ به این نتایج رسیدند: "عدم حضور پدر می‌تواند بر شیوه نگرش مردان نسبت به زنان و روابط جنسی آنان تأثیر بگذارد. برای مردان، غیبت پدر می‌تواند منتج به کاهش احترام به زنان و روابط جنسی شود و این امر منتج به افزایش این احتمال می‌شود که پسران فاقد پدر فعالیت جنسی زودرسی داشته باشند" (Ancona, pp.59-60)

اهمیت شالوده و ساخت خانواده، در بررسی عوامل جرم‌زا و تمایل به انحرافات بر سایر عوامل تقدم دارد. بررسی‌ها نشان داده است نوجوانانی که از داشتن پدر یا مادر

محروم‌متده، بیش از سایر نوجوانان در معرض ارتکاب جرم یا سوق به سوی انحرافات قرار دارند. این نوجوانان، نه تنها آینده‌سازان خوبی نخواهند بود بلکه قربانیان آسیب‌ها و معضلات جامعه نیز خواهند بود؛ بنابراین، ضرورت دازد پیامدهای فقدان (فوت) پدر بر فرزندان به بررسی نهاده شود و آسیب‌های اجتماعی احتمالی که این خانواده‌ها را تهدید می‌کنند، شناخته شوند و در صورت حضور چشمگیر آسیب‌های اجتماعی و انحرافات در این خانواده‌ها، زاهکارهای لازم برای مقابله با این آسیب‌ها تدوین و ارائه گردد.

اهداف پژوهش

در این پژوهش اهداف زیر مدنظر هستند:

- ۱- شناخت میزان آسیب‌های اجتماعی که نوجوانان این خانواده‌ها بعد از فوت پدر بدان مبتلا شده‌اند؛
- ۲- نوع‌بندی انواع آسیب‌های اجتماعی که نوجوانان این خانواده‌ها بدان مبتلا هستند؛
- ۳- سنجش میزان تأثیر فقدان پدر بر این آسیب‌های اجتماعی؛
- ۴- شناخت تأثیر ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی مادر خانواده بر کاهش یا افزایش آسیب‌های اجتماعی.

پیشینه مطالعاتی موضوع

در این بخش دو دسته از مطالعات مورد توجه قرار گرفته‌اند: ۱- مطالعات خارجی؛ ۲- مطالعات داخلی.

۱- مطالعات خارجی

در این قسمت، سعی شده است از جدیدترین مطالعات در این زمینه استفاده شود. نتایج حاصل از مرور مطالعات خارجی را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

۱- در این مطالعات، بر فقدان پدر و تأثیر آن بر انواع جرائم و آسیب‌های اجتماعی - روانی تأکید شده است. نکته حائز اهمیت در این تحقیقات، این است که بیشتر بر مطالعه خانواده‌های فاقد پدر ناشی از طلاق و جدایی تأکید ورزیده‌اند. مطالعه خانواده‌های تک والدینی ناشی از فوت پدر بسیار اندک است.

۲- نتایج مطالعه روی خانواده‌های فاقد پدر ناشی از فوت حاکی از آنند که وضعیت و شرایط این خانواده‌ها با خانواده‌های دو والدینی تفاوت اندکی دارد و در آن‌ها کمتر شاهد آسیب‌های اجتماعی هستیم. (Bumpass and Sweet, pp.256-260)

۳- مطالعات روی خانواده‌های با حضور ناپدیری نشان می‌دهد که این خانواده‌ها، در مقایسه با خانواده‌های فاقد پدر در اثر طلاق و جدایی، به لحاظ اقتصادی وضعیت بهتری دارند. (Bumpass and Sweet, pp.256-260) نوجوانان این خانواده‌ها به لحاظ وضعیت تحصیلی با نوجوانان خانواده‌های طلاق یا جدایی تفاوتی ندارند. آنان، به لحاظ ابتلا به آسیب‌ها و بیماری‌های اجتماعی (social ills) وضعیتی مشابه نوجوانان خانواده‌های طلاق یا جدایی دارند. (Johnson, et. al, pp.120-134)

۴- در خانواده‌های فاقد پدر ناشی از طلاق و جدایی که مادر از دواج مجدد نکرده، می‌توان مسائل و معضلات را به ترتیب اهمیت و با توجه به نتایج به دست آمده از تحقیقات به شرح زیر رده‌بندی کرد:

الف- فقر اقتصادی

از جمله پیامدهای مهم فقدان پدر، کاهش درآمد خانواده و فقر اقتصادی است. این عامل، بر میزان تأمین نیازهای اعضای خانواده موثر است. عدم تأمین نیازهای نوجوانان می‌تواند آنان را به سوی انواع آسیب‌های اجتماعی و انحرافات همچون سرقت، استفاده از سیگار و مواد مخدر، خودکشی، فروش مواد مخدر، ترک خانه و ارتباط زودرس با جنس مخالف سوق دهد. (Garfinkel, et. al, p. 231-240, p. 175-190; Colman, p.)

(94,95-120; Li and Bennett, p. 21-30; Cooksey and Fondel, p. 693-707

ب - عدم حضور ساده پدر

عدم حضور ساده پدر در خانواده، موجب می‌گردد کودکان و نوجوانان به جای پدر دوستان و همسالان خود را مدل نقش خویش قرار دهند. به اعتقاد محققان، هویت جنسی نوجوانان تنها با حضور پدر و الگوگیری از او است که شکل می‌گیرد. ارتباط مبتنی بر عشق و علاقه پدر نسبت به مادر موجب می‌شود که نوجوانان احترام به جنس مخالف را از پدر فراگیرند. (Hanson, McLanahan and Thomson, p.141-154;

Emery, p.310-330; Beaty, p.873-880; Newcomer and Udry, p.235-240

پ - فزونی آسیب‌های اجتماعی

آسیب‌های اجتماعی نوجوانان فاقد پدر، در مقایسه با نوجوانان خانواده‌های فرونپاشیده، در حال افزایش است. (Brent, et.al, p.209-215; Bolvin, et.al, p.67-73; Hoffman, p.215-232; Emery, p.310-330; Beaty, p.873-880; McLanahan and Booth, p.577-580

ت - فزونی پدیده بی‌پدری (fatherless)

نتایج تحقیقات حاکی از آن است که اولاً خانواده‌های فاقد پدر در جوامع غربی، خصوصاً در آمریکا در حال افزایشند؛ ثانیاً بیماری‌های اجتماعی‌ای که دامنگیر این خانواده‌ها می‌شود، در مقایسه با خانواده‌های دارای ساختار ثابت، از میزان بسیار بالاتری برخوردار است. (Popenoe, American..., p.78; Popenoe, Life..., p.55;

Garfinkel and McLanahan, p.557-580

۲- مطالعات داخلی:

مطالعات داخلی، بر سنجش تأثیر خانواده بر آسیب‌های اجتماعی وارده بر نوجوانان و انحرافات و بزهکاری آنان تأکید دارند. این مطالعات حاکی از آنند که:

الف - خانواده به عنوان عاملی مؤثر بر میزان جرم و جنایت فرزندان و ابتلای آنان به آسیب‌های اجتماعی ایفای نقش می‌نماید؛

ب - در مطالعات داخلی، جامعه آماری مورد مطالعه محققان، در اکثر موارد کودکان و نوجوانان بزهکار کانون‌های اصلاح و تربیت هستند؛

پ - نکته‌ای که در هر دو گروه مطالعات - هم داخلی و هم خارجی - به چشم می‌خورد مطالعه اندک روی خانواده‌هایی است که در اثر فوت پدر ساختار آن‌ها دگرگون شده است؛

ت - این تحقیقات به نقش عاطفی مادر و نقش حفاظتی - حمایتی پدر اشاره کرده‌اند و بر این اعتقادند که در صورت طلاق و جدایی والدین، اثرات عاطفی - اجتماعی شدیدی بر کودکان بر جای می‌ماند؛

ث - فقر اقتصادی در خانواده‌های فروپاشیده یکی از مؤثرترین عوامل بزهکاری نوجوانان است؛

ج - با فقدان پدر، نظارت بر فرزندان کاهش یافته و با رها شدن فرزندان، خصوصاً فرزندان نوجوان، آمار بزهکاری‌ها نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه تحقیق

در این پژوهش، هفت فرضیه مطرح شده است. این فرضیات رابطه احتمالی میان فقدان پدر به عنوان متغیر مستقل اصلی و آسیب‌های اجتماعی به عنوان متغیر وابسته را مطرح می‌سازد. متغیر وابسته اصلی به چند متغیر خردتر تقسیم شده است. این متغیرها عبارتند از: تمایل به ترک خانه توسط نوجوانان، ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف، تمایل

به کشیدن سیگار، تمایل به خودکشی، تمایل نوجوانان به سرقت، استفاده از مواد مخدر و فروش مواد مخدر. متغیرهای دیگری چون سن مادر، تحصیلات مادر، شغل مادر، ساعاتی که مادر در خانه حضور ندارد و فرزندانش تنها هستند، و میزان ارتباط با بستگان و دوستان و میزان ساعاتی که با دوستان و همسالان هستند، به عنوان متغیرهای مستقل فرعی با متغیرهای وابسته در ارتباط قرار داده شده‌اند.

چارچوب نظری

در این پژوهش، از دیدگاه ساختار - کارکردگرایی استفاده شده است. به اعتقاد ساختار - کارکردگرایان، خانواده یکی از خرده‌نظام‌های (Subsystem) های نظام اجتماعی (Social System) است. هنگامی که ایفای نقش‌ها در خانواده دچار اختلال یا کاستی گردد، احتمالاً در خانواده نابسامانی رخ می‌دهد. در صورت عدم تعدیل یا اصلاح کاستی‌ها، شاهد انواع نابسامانی‌ها در خانواده خواهیم بود. در صورت گسترش، پیامد این نابسامانی‌ها دامنگیر جامعه نیز می‌شود. با ورود به عصر صنعتی، از یک سو کارکردهای خانواده کاستی یافته و از سوی دیگر، تقسیم نقش‌ها دیگر بر اساس جنسیت نیست. پدر تنها نان‌آور (breadwinner) نیست بلکه حضور او مشارکت وی بر جامعه‌پذیری فرزندان، آموزش نقش‌های جنسی و کسب هویت آنان تأثیر خاصی دارد. با فقدان پدر، درآمد خانواده یا کاملاً قطع می‌شود یا کاهش می‌یابد. فرزندان بدون پدر در معرض خطر بسیاری از شرایط تهدیدکننده هستند. فقدان کارکرد حمایتی پدر نه تنها برای بچه‌ها بلکه برای کل جامعه زیان‌آور است. قربانیان انواع سوء استفاده‌ها غالباً خود سوء استفاده‌کننده می‌شوند. در این دیدگاه، از نظرات پارسونز استفاده شده است. به اعتقاد پارسونز، خانواده در جوامع صنعتی پیشرفته تمام کارکردهای اجتماعی خود را از دست داده است؛ در حالی که اجتماعی کردن کودکان و حفظ تعادل و استحکام شخصیت بزرگسالان تنها با کمک خانواده امکان‌پذیر است. به نظر پارسونز، دستیابی به

جداً اکثر کارکردهای خانواده هسته‌ای مستلزم دو شرط است: "اولین شرط عبارت است از وجود دو قطب مخالف رهبری و زیردستان؛ و دومین شرط عبارت است از وجود اختلافات میان نقش‌های ابزاری (instrumental roles) و نقش‌های بیانگر (expressive roles)". (اعزازی، ص ۷۱) به اعتقاد او، تنها با تقسیم نقش‌ها بر اساس جنس و بر اساس نقش‌هایی که جنبه ابزاری دارند یا نقشهایی که دارای جنبه بیانگر هستند، بتاء و همبستگی خانواده امکان‌پذیر است. عدم حضور پدر در خانواده، ساختار خانواده را تغییر داده، کارکردهای آن را دچار اختلال می‌کند. با پذیرش نقش‌های پدر توسط مادر، از یک سو شاهد کاستی در ایفای نقش‌ها توسط مادر هستیم و از سوی دیگر، شاهد فشار نقش‌ها بر مادر. این امر، به نوبه خود بر ایفای نقش‌ها توسط مادر تأثیرگذار است. در صورت فراوانی این وضعیت، در جامعه نیز شاهد نابسامانی خواهیم بود. با استفاده از این نظریه فرضیه‌هایی را مطرح کرده‌ایم که بر اساس آن‌ها فوت پدر و انتقال نقش‌های پدر به مادر یا عدم ایفای نقش‌های پدر موجب نقصان در کارکردهای خانواده شده و آسیب‌هایی را دامنگیر اعضای خانواده می‌نماید. این آسیب‌ها قبل از هر کس نوجوانان را نشانه می‌گیرد.

پ - روش تحقیق و تکنیک‌های جمع‌آوری اطلاعات: در این پژوهش، از دو روش استفاده شده است: الف) روش اسنادی؛ ب) روش پیمایش.

الف - روش اسنادی: به منظور تدوین چارچوب نظری، فرضیات، پژوهش و پیشینه مطالعاتی موضوع، از روش اسنادی بهره‌گرفته شده است؛

ب - روش پیمایش: به منظور دستیابی به واقعیت، از روش پیمایش استفاده شده است.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه است - که برای سئوالات آن از آزمون آلفا کرونباخ و برای سنجش پایایی سئوالات از روش تکرارپذیری استفاده شده است؛ بدین ترتیب که پرسشنامه در دو نوبت در جامعه محدودتر تکمیل شده و سئوالاتی که به پاسخ‌های یکسان نرسیده‌اند، حذف یا تصحیح شده‌اند.

جامعه آماری و نمونه مورد مطالعه

جامعه آماری این پژوهش کلیه نوجوانان دختر و پسر ۱۸-۱۲ ساله خانواده‌هایی است که پدر آن‌ها فوت کرده و پیش از دو سال از فوت وی گذشته است؛ و مادر بدون ازدواج مجدد سرپرستی فرزندان را به عهده دارد. نمونه مورد مطالعه مشتمل بر ۲۰۰ پسر و ۲۰۰ دختر و مادران آنان است که با استفاده از فرمول کوکران برآورد شده، و با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای مبتنی بر جنس و سهمیه‌ای بر اساس مناطق هفده گانه تهران به طور تصادفی ساده انتخاب شده است.

یافته‌های تحقیق

۱- ویژگیهای فردی

نوجوانان مورد مطالعه، در دو گروه دختر و پسر به مطالعه نهاده شده‌اند. اکثر آنان در خانواده‌های پنج نفره زندگی می‌کنند. اکثر مادران در گروه سنی ۵۰-۴۶ سال قرار دارند. حدود ۷۰ درصد آنان خانه‌دارند. اکثر مادران شاغل کارمند هستند. بیش از چهارپنجم نوجوانان مورد مطالعه، مشغول به تحصیل اند و بقیه ترک تحصیل کرده‌اند. نمرات ۴۵ درصد از نوجوانان، در مقایسه با هنگامی که پدر در قید حیات بوده تغییری نکرده است؛ ۲۸/۵ درصد در زمان حیات پدر نمرات بهتری داشته‌اند و ۹/۵ درصد به هنگام حیات پدر به مدرسه نمی‌رفته‌اند.

۲- ارتباط زودرس با جنس مخالف

داده‌های مربوط به ارتباط با جنس مخالف گویای آنند که از کل پاسخگویان، ۴۴/۳ درصد با جنس مخالف ارتباط داشته‌اند. از این میزان، ۲۳/۵ درصد مربوط به دختران و ۲۰/۸ درصد مربوط به پسران است (جدول ۱). بالاترین میزان ارتباط مربوط به نوجوانان ۱۸ ساله است. اکثر پاسخگویان ارتباط خود را در سطح ارتباط تلفنی و دیدار

بیرون از خانه ذکر کرده‌اند. ارتباط ۵/۰ درصد از دختران نوجوانی که با جنس مخالف ارتباط داشته‌اند، به ازدواج منجر شده است. از کل کسانی که با جنس مخالف ارتباط داشته‌اند، ۱/۷۰ درصد اظهار داشته‌اند که ارتباط آنان در حال حاضر نیز ادامه دارد؛ در حالی که ۹/۲۹ درصد این ارتباط خود را قطع کرده‌اند.

جدول ۱: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ارتباط جنس مخالف و جنس

ارتباط با جنس مخالف	جنس		کل
	پسر	دختر	
بد	۸۳	۹۴	۱۷۷
	۲۰,۸ %	۲۳,۵ %	۴۴,۳ %
خوب	۱۱۷	۱۰۶	۲۲۳
	۲۹,۳ %	۲۶,۵ %	۵۵,۸ %
کل	۲۰۰	۲۰۰	۴۰۰
	۵۰ %	۵۰ %	۱۰۰ %

۳- سیگار و مواد مخدر

داده‌های مربوط به کشیدن سیگار نشان می‌دهد که ۳/۷ درصد از پاسخگویان سیگار می‌کشند و ۵/۴ درصد گاهی سیگار می‌کشند. (جدول ۲) کلیه این نوجوانان اظهار داشته‌اند که بعد از فوت پدر کشیدن سیگار را شروع کرده‌اند. ۳۴ درصد آنان دوستان سیگاری دارند. داده‌های مربوط به مواد مخدر بیانگر آن است که ۵/۲ درصد از نوجوانان مورد مطالعه تا به حال از مواد مخدر استفاده کرده‌اند. (جدول ۲) تمامی آنان، بعد از فوت پدر از مواد مخدر استفاده کرده‌اند. علت استفاده از مواد مخدر را تفریح، رفع دلنگی و کم‌نیاریدن جلوی دوستان ذکر کرده‌اند. دو درصد آنان، اولین بار توسط دوستان به این کار دعوت شده‌اند و ۵/۰ درصد توسط همکلاسی‌ها. آمارهای مربوط به

خرید و فروش مواد مخدر حاکی از آن است که هیچ کدام از نوجوانان مورد مطالعه تا به حال به خرید و فروش مواد مخدر مبادرت نورزیده‌اند.

۴- خودکشی

برای سنجش خودکشی این سؤال مطرح شده است: "تا به حال شده تصمیم به خودکشی بگیری؟" که ۳۱/۵ درصد جواب بلی داده‌اند. (جدول ۳) هیچ یک از افراد مورد مطالعه، در زمان حیات پدر اقدام به خودکشی نکرده‌اند.

۵- سرقت

داده‌های مربوط به این آسیب اجتماعی حاکی از آن است که ۵/۸ درصد نوجوانان اظهار داشته‌اند که تا به حال مرتکب سرقت شده‌اند. ارتکاب به سرقت بر حسب جنس،

جدول ۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب استفاده از سیگار و مواد مخدر

کل	استفاده از مواد مخدر		استفاده از سیگار
	خیر	بلی	
۲۹ ٪۷,۳	۱۹ ٪۴,۸	۱۰ ٪۲,۵	بلی
۲۵۲ ٪۸۸,۳	۲۵۲ ٪۸۸,۳	۰	خیر
۱۸ ٪۴,۵	۱۸ ٪۴,۵	۰	تا حدودی
۴۰۰ ٪۱۰۰	۳۹۰ ٪۹۷,۵	۱۰ ٪۲,۵	کل

نشان می‌دهد که تمام کسانی که به این سؤال پاسخ مثبت داده‌اند پسر هستند. (جدول ۴)

۶- ترک خانه

یکی از مسائل مورد بررسی در مطالعه حاضر، سنجش میزان تمایل نمونه مورد مطالعه به ترک خانه است. داده‌های مربوط به این متغیر حاکی از آن است که ۲۷/۵ درصد از

جدول ۳: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس و تصمیم به خودکشی

تصمیم به خودکشی	جنس		کل
	پسر	دختر	
بلی	۶۴ % ۳۲	۶۲ % ۳۱	۱۲۶ % ۳۱,۵
خیر	۱۳۶ % ۶۸	۱۳۸ % ۶۹	۲۷۴ % ۶۸,۵
کل	۲۰۰ % ۱۰۰	۲۰۰ % ۱۰۰	۴۰۰ % ۱۰۰

جدول ۴: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس و ارتکاب به سرقت

ارتکاب به سرقت	جنس		کل
	پسر	دختر	
بلی	۲۳ % ۱۱,۵	۰	۲۳ % ۵,۸
خیر	۱۷۷ % ۸۸,۵	۲۰۰ % ۱۰۰	۳۷۷ % ۹۴,۲
کل	۲۰۰ % ۱۰۰	۲۰۰ % ۱۰۰	۴۰۰ % ۱۰۰

نوجوانان مورد مطالعه اظهار داشته‌اند که تمایل دارند خانه را ترک کرده و مستقل زندگی کنند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس، نشان می‌دهد که ۲۴ درصد دختران و ۳۱ درصد پسران تمایل به ترک خانه داشته‌اند. (جدول ۵) از میان این نوجوانان، تنها ۸/۰ درصد اظهار داشته‌اند که تصمیم خود به ترک خانه را عملی کرده‌اند. ۵/۷۱ درصد آنان اظهار داشته‌اند که در زمان حیات پدر اصلاً جرأت چنین کاری را نداشته‌اند. تنها ۵/۱ درصد جرأت خیلی زیاد و ۸/۰ درصد جرأت زیاد داشته‌اند.

جدول ۵: توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس و تمایل به ترک خانه.

تمایل به ترک خانه.	جنس.		کل.
	پسر	دختر	
بلی	۶۲	۴۸	۱۱۰
	۳۱%	۲۴%	۲۷,۵%
خیر	۱۳۸	۱۵۲	۲۹۰
	۶۹%	۷۶%	۷۲,۵%
کل	۲۰۰	۲۰۰	۴۰۰
	۱۰۰%	۱۰۰%	۱۰۰%

آزمون فرضیات:

اولین فرضیه مربوط به میزان تأثیر فقدان پدر بر خرید و فروش مواد مخدر توسط نوجوانان مورد مطالعه است. داده‌ها حاکی از عدم ارتکاب نوجوانان مورد مطالعه به این امر خلاف قانون است.

دومین فرضیه مربوط به احتمال وجود رابطه میان فقدان پدر و ارتکاب به سرقت توسط نوجوان است. برای سنجش میزان تأثیر فقدان پدر بر ارتکاب به سرقت از یک سو میزان

تأمین نیازهای نوجوانان توسط مادر و از سوی دیگر متغیرهایی چون جنس، شغل و تحصیلات مادر، میزان تأثیرگذاری کنترل مادر، ساعاتی که بچه‌ها در خانه تنها هستند و میزان تماس با بستگان و دوستان را با متغیر وابسته (= سرقت) در رابطه قرار داده، بنا تحلیل واریانس رابطه آن‌ها را به آزمون نهاده‌ایم. تنها تحصیلات مادر، میزان تأثیرگذاری کنترل مادر و میزان تأمین نیازهای نوجوانان با میزان سرقت همبستگی دارد. سهم متغیر تأمین نیازهای نوجوانان، در تبیین میزان سرقت، بیش از دو متغیر دیگر است. هر سه متغیر با متغیر وابسته همبستگی معکوس دارند. تأمین نیازهای نوجوانان تحت تأثیر میزان درآمد خانواده و میزان درآمد خانواده تحت تأثیر فقدان پدر است؛ بنابراین می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که فقدان پدر بیشترین اثر را در میزان سرقت دارد.

	B	Beta	t	sig.
تحصیلات مادر	-2.152E-02	-.101	-2.047	.041
تأثیرگذاری کنترل مادر	-4.338E-02	-.176	-3.318	.001
تأمین نیازهای نوجوان	-4.733E-02	-.222	-4.070	.001

$R=.378$ $R^2=.150$ Adjusted $R^2=.143$ $F=23.234$ $sig.=000$

فرضیه سوم احتمال وجود رابطه میان فقدان پدر و خودکشی نوجوانان است. داده‌ها حاکی از آن است که این میزان به هنگام حیات پدر صفر بوده؛ در حالی که در حال حاضر ۳۱/۵ درصد است. متغیرهای سن، شغل و تحصیلات مادر، ساعات عدم حضور مادر در خانه، تماس با بستگان و دوستان، تأثیر کنترل مادر و تأمین نیازهای نوجوانان را با متغیر وابسته در رابطه قرار داده‌ایم. تنها متغیرهای میزان تأثیر کنترل مادر، تماس با بستگان و دوستان، ساعات عدم حضور مادر و تأمین نیازهای نوجوانان

با متغیر وابسته همبستگی دارد. سهم متغیر تماس با بستگان و دوستان در تبیین متغیر وابسته، بیش از دو متغیر دیگر است. داده‌ها حاکی از آنند که اگرچه این متغیرها با خودکشی همبستگی دارند، اما خود این متغیرها به نوعی متأثر از فقدان پدر هستند و فقدان بیشترین سهم را داراست.

	B	Beta	t	sig.
تأثیر گذاری کنترل مادر	-7.755E-02	-.157	-2.833	.005
تماس با بستگان و دوستان	-.114	-.274	-5.408	.000
ساعات عدم حضور مادر در خانه	4.216E-02	.158	3.244	.001
تأمین نیازهای نوجوانان	-8.487E-02	-.196	-3.467	.001

$R=.475$ $R^2=.226$ Adjusted $R^2=.219$ $F=31.121$ sig.=000

فرضیه چهارم احتمالاً تأثیر فقدان پدر بر استفاده از مواد مخدر است. داده‌های مربوط به سنجش این فرضیه حاکی از آن است که ۲/۵ درصد نوجوانان مورد مطالعه تا به حال از مواد مخدر استفاده کرده‌اند. متغیرهای سن، شغل و تحصیلات مادر، ساعاتی که بچه‌ها در خانه تنها هستند، تماس با بستگان و دوستان، میزان تأمین نیازهای نوجوانان و میزان تأثیر کنترل مادر را با متغیر وابسته دز رابطه قرار داده‌ایم. از این متغیرها، تنها میزان تأثیر کنترل مادر و میزان تأمین نیازهای نوجوانان، با استفاده از مواد مخدر همبستگی دارد. این متغیرها، با متغیر وابسته همبستگی معکوس دارند. با توجه به اینکه تأمین

نیازهای نوجوانان متأثر از اقتصاد خانواده، و اقتصاد خانواده تحت تأثیر فقدان پدر است، می‌توان این طور نتیجه‌گیری کرد که فقدان پدر بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته دازد و فرض بالا تأیید می‌شود.

	B	Beta	t	sig.
تأمین نیازهای نوجوانان	-2.177E-02	-.152	-2.747	.006
تأثیر مادر	-2.235E-02	-.135	-2.438	.015

$$R=.247 \quad R^2=.061 \quad \text{Adjusted } R^2=.056 \quad F=12.886 \quad \text{sig}=.000$$

فرضیه پنجم احتمال وجود رابطه معنی‌دار میان فقدان پدر و کشیدن سیگار است. متغیرهای سن، شغل، تحصیلات، ساعاتی که بچه‌ها در خانه تنها هستند، تماس با بستگان و دوستان، میزان تأثیر کنترل مادر و میزان تأمین نیازهای نوجوانان را با متغیر وابسته در ارتباط قرار داده‌ایم. تنها متغیر تأمین نیازهای نوجوانان با متغیر وابسته همبستگی دارد؛ و این همبستگی معکوس است. داده‌ها حاکی از آنند که فقدان پدر، به عنوان یک متغیر مستقل، هم به طور مستقیم و هم به طور غیر مستقیم، از طریق کاهش درآمد و اثر آن بر میزان تأمین نیازها بر متغیر وابسته مؤثر است؛ و فرضیه فوق تأیید می‌شود.

	B	Beta	t	sig.
تأمین نیازهای نوجوانان	-6.311E-02	-.201	-4.133	.000

$$R=.201 \quad R^2=.041 \quad \text{Adjusted } R^2=.038 \quad F=16.833 \quad \text{sig}=.000$$

فرضیه ششم احتمال وجود رابطه معنی‌دار میان فقدان پدر و ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف است. داده‌ها حاکی از آنند که هیچ یک از نوجوانان مورد مطالعه با

جنس مخالف رابطه جنسی نداشته‌اند؛ و فرضیه فوق رد می‌شود. با این حال، نزدیک به نیمی از نوجوانان مورد مطالعه با جنس مخالف رابطه دوستی در حد صحبت تلفنی، دیدار در بیرون از خانه و دیدار در خانه داشته‌اند. پایین‌ترین سن برای دختران ۱۲ سال و برای پسران ۱۴ سال بوده است.

فرضیه هفتم احتمال وجود رابطه معنی‌دار میان فقدان پدر و تمایل به ترک خانه است. داده‌ها حاکی از آنند که ۲۷/۵ درصد از نوجوانان مورد مطالعه تاکنون تصمیم به ترک خانه گرفته‌اند. همچنین آمارها نشان می‌دهند که ۲/۳ درصد از پاسخگویان در زمان حیات پدر خیلی زیاد و زیاد جرات داشته‌اند تصمیم به ترک خانه بگیرند. با توجه به داده‌های فوق می‌توان این فرضیه را تأیید کرد. نتایج آزمون‌ها حاکی از آنند که متغیرهای میزان تأثیرگذاری کنترل مادر، تماس با بستگان و دوستان، سن مادر و میزان تأمین نیازهای نوجوانان، در تبیین متغیر وابسته مؤثرند. با توجه به این که داده‌های پژوهشی از کاهش ارتباط با بستگان و دوستان و کاهش درآمد خانواده بعد از فوت پدر حکایت دارد، این دو متغیر خود متأثر از فقدان پدر هستند و می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که متغیرهای سن مادر و میزان تأثیرگذاری کنترل مادر، سهم کمی در تبیین متغیر وابسته دارند؛ و فقدان پدر بیشترین تأثیرگذاری را بر تصمیم به ترک خانه توسط نوجوانان دارد.

	B	Beta	t	Sig.
تأثیرگذاری کنترل مادر	-8.029E-02	-.168	-3.000	.003
تماس با بستگان و دوستان	-7.669E-02	-.191	-3.685	.000
سن مادر	4.071E-02	.122	2.441	.015
تأمین نیازهای نوجوانان	-.109	-.261	-4.586	.000

$R^2 = .247$ Adjusted $R^2 = .237$ $F = 26.146$

sig. = .000

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

افزایش خانواده‌های تک والدینی با سرپرستی مادر، از پدیده‌های اجتماعی عصر حاضر است. طلاق، جدایی، فوت، تولد فرزندان نامشروع و نگهداری آنان توسط مادر از جمله عوامل تأثیرگذار بر پیدایش این خانواده‌ها هستند. این پژوهش به بررسی فقدان پدر (ناشی از فوت) بر آسیب‌های اجتماعی وارد بر نوجوانان پرداخته است. با توجه به اینکه مقولات مورد مطالعه از خصوصی‌ترین امور نوجوانان مورد مطالعه هستند، احتمالاً میزان‌ها پایین‌تر از میزان واقعی است. بر اساس داده‌های حاصل از پژوهش، می‌توان نتایج زیر را مطرح کرد.

۱- کاهش درآمد خانواده

تحقیق حاضر حاکی از آن است که درآمد خانواده‌های مورد مطالعه، در مقایسه با زمانی که پدر در قید حیات بوده، کاهش یافته است. اولین تأثیر کاهش درآمد بر میزان تأمین نیازهای نوجوانان است. داده‌ها حاکی از وجود رابطه معنی‌دار میان میزان درآمد خانواده و میزان تأمین نیازهاست. نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی تأمین نیازهای نوجوانان و تمامی آسیب‌های اجتماعی مورد مطالعه حاکی از آن است که میان این متغیر و آسیب‌های اجتماعی همبستگی معکوس وجود دارد؛ بنابراین، فقدان پدر و تأثیر آن بر کاهش درآمد از عوامل بسیار مهم در سوق نوجوانان به سوی انواع آسیب‌های اجتماعی است.

۲- کاهش نظارت بر نوجوانان

با فوت پدر، ساختار خانواده دگرگون شده و به خانواده تک والدینی مبدل می‌شود. در خانواده‌های فاقد پدر، کاستی در نظارت بر نوجوانان می‌تواند آنان را به بیرون از خانه و پیوستن به دوستان و همسالان ناباب سوق می‌دهد و به انواع آسیب‌های اجتماعی مبتلا

سازد. داده‌های حاصل از پژوهش حاکی از آنند که میزان تأثیرگذاری کنترل مادر بر فرزندان، ضعیف است و مادر نتوانسته است نقش کنترل و نظارت بر فرزندان را به خوبی ایفا نماید. این متغیر، با تمام آسیب‌های اجتماعی مورد مطالعه همبستگی معکوس دارد؛ به این معنا که هر چاکترل مادر بر فرزندان بالا بوده، میزان آسیب‌ها یا انحرافات کاهش یافته است؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که نوع رابطه مادر با فرزندان بسیار حائز اهمیت و تأثیرگذار است.

۳- ارتباط جنسی زودرس با جنس مخالف

داده‌ها حاکی از آن است که نوجوانان مورد مطالعه هیچ مورد رابطه جنسی با جنس مخالف نداشته‌اند. البته میزان قابل توجهی از این نوجوانان - از هر دو جنس - با جنس مخالف ارتباط دوستی داشته‌اند. از ویژگی‌های این ارتباط پایین بودن سن شروع به ارتباط در میان دختران است. ارتباط آنان صرفاً در حد ارتباط تلفنی و دیدار در بیرون از خانه یا در خانه بوده است. ارتباط درصد بسیار اندکی از دختران به ازدواج منتهی شده است.

۴- درآمد حاصل از کارهای خلاف قانون

در این پژوهش، دو متغیر خرید و فروش مواد مخدر و سرقت به بررسی نهاده شده‌اند. داده‌ها نشان داده است که میزان خرید و فروش مواد مخدر صفر است و میزان سرقت در میان نوجوانان مورد مطالعه بسیار پایین است؛ بنابراین، اگرچه درآمد خانواده‌ها کاهش یافته است، ارتکاب نوجوانان به کسب درآمد از راه خلاف بسیار پایین است. میزان تأثیرگذاری کنترل مادر بر نوجوانان و عدم تأمین نیازهای نوجوانان از متغیرهای تأثیرگذار بر سرقت است. این متغیرها با سرقت همبستگی معکوس دارند.

۵- تصمیم به خودکشی

در مطالعه حاضر، این آسیب اجتماعی بالاترین میزان را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که میزان تصمیم به خودکشی در زمان نجات پدر صفر بوده است. در کنار فقدان پدر به عنوان عامل اصلی، متغیرهای میزان تأثیرگذاری کنترل مادر و تماس با بستگان و دوستان، از جمله متغیرهایی است که با این آسیب اجتماعی رابطه عکس داشته‌اند. پیوند با نزدیکان و حفظ ارتباط با آنان می‌تواند از اثرهای خانواده جلوگیری کرده و اعضای خانواده را تحت پوشش ارتباط خانوادگی قرار دهد و از آسیب خودکشی مصون نگه دارد (تئوری همبستگی اجتماعی دورکیم).

۶- نوجوانان، سیگار و مواد مخدر

داده‌های حاصل از پژوهش حاکی از آن است که کشیدن سیگار، در میان آسیب‌های مورد مطالعه مرتبه سوم را به خود اختصاص داده است؛ در حالی که استفاده از مواد مخدر در مرتبه پنجم است. در کنار فقدان پدر به عنوان عامل اصلی، میزان تأمین نیازهای نوجوانان و میزان تأثیرگذاری کنترل مادر بر آنان از متغیرهایی هستند که با این متغیر همبستگی معکوس دارند؛ به این معنا که نوجوانانی که نیازهای آنان بیشتر تأمین می‌شود و بیشتر به کنترل‌های مادر جواب داده‌اند، کمتر به سوی مواد مخدر کشیده شده‌اند.

۷- نوجوانان و تصمیم به ترک خانه

داده‌های حاصل از پژوهش حاکی از آنند که تصمیم به ترک خانه - به لحاظ میزان - دومین آسیب اجتماعی است. این در حالی است که اکثر این نوجوانان اظهار داشته‌اند که در زمان حیات پدر اصلاً جرات چنین کاری را نداشته‌اند. به جز فقدان پدر، چهار متغیر سن مادر، میزان تأثیرگذاری کنترل مادر بر نوجوانان، تماس با بستگان و دوستان و میزان

تأمین نیازهای آنان نیز با این متغیر همبستگی دارند. متغیر سن همبستگی مثبت و سه متغیر دیگر همبستگی منفی دارند. مشاهده می‌شود که نوع ارتباط مادر با فرزندان و کیفیت زندگی خانواده، بر میزان سوق نوجوانان خانواده‌های فاقد پدر به سوی انواع جرائم، انحرافات و آسیب‌های اجتماعی تأثیر دارد.

۸- ترک تحصیل و آسیب‌های اجتماعی

یکی دیگر از نتایج این مطالعه وجود همبستگی میان ترک تحصیل و آسیب‌هایی است که نوجوانان مورد مطالعه به آنها مبتلا بوده‌اند. داده‌ها حاکی از آنند که این متغیر، با تمام آسیب‌های اجتماعی مورد مطالعه همبستگی مثبت دارد؛ بدین معنا که نوجوانان ترک تحصیل کرده بیشتر مرتکب سرقت، خودکشی، استفاده از مواد مخدر، کشیدن سیگار، ترک خانه و ارتباط با جنس مخالف شده‌اند.

۹- ازوای خانواده

داده‌های پژوهش نشان داده‌اند که بعد از فوت پدر، ارتباط اعضای خانواده با بستگان و دوستان خانوادگی کاهش یافته است. این کاهش ارتباط، خانواده را منزوی می‌سازد و بر مشکلات شخصیتی و آسیب‌های اجتماعی که نوجوانان به آن‌ها مبتلا می‌شوند تأثیر می‌گذارد.

راهکارهای پیشنهادی

در پشت هر پدیده اجتماعی، شبکه‌ای از علت‌ها قرار دارد و بر این شبکه، عوامل متعددی تأثیر می‌گذارند. فزونی آسیب‌های اجتماعی از جمله ویژگی‌های عصر جدید است. آسیب‌های اجتماعی نیز همانند سایر پدیده‌های اجتماعی معلول زنجیره‌ای از عواملند. برخی از این عوامل به ساختار کلان جامعه، برخی به ساختارهای خرد و

برخی نیز به خود فرد برمی‌گردد؛ بنابراین، هرگونه برنامه‌ریزی در جهت پیشگیری، درمان و مراقبت‌های بعد از درمان آسیب‌های اجتماعی مستلزم حضور فعال دولت، خانواده، نهادهای آموزشی و خود فرد است. نهادهای فوق، با ایفای نقش‌های زیر می‌توانند در این امر مؤثر باشند.

الف - دولت

۱- بالا بردن رفاه عمومی و نظارت بر ایمنی محیط کار، برای کاهش مرگ و میرهای زودرس؛

۲- شناسایی خانواده‌هایی که بعد از فوت پدر درآمد آن‌ها قطع شده، و حمایت مالی آنان توسط دولت؛

۳- فراهم آوردن امکان اشتغال نیمه وقت برای مادران و اشتغال تمام وقت برای فرزندان در سن کار این خانواده‌ها، جهت کمک به اقتصاد خانواده و جلوگیری از سوق آنان به سوی انواع جرائم به علت بیکاری؛

۴- بالا بردن آگاهی و حساسیت نوجوانان و خانواده‌ها نسبت به مصرف سیگار و مواد مخدر و آموزش همگانی برنامه‌های پیشگیری و درمان آسیب‌های اجتماعی از طریق رسانه‌های جمعی؛

۵- آموزش شناسایی نشانه‌های مقدم بر انواع آسیب‌های اجتماعی نوجوانان توسط مادر، اعضای خانواده، معلمان و اولیاء مدرسه از طریق رسانه‌های جمعی و توزیع بروشور؛

۶- ایجاد مراکز مشاوره تلفنی تمام وقت مخصوص نوجوانان در تمامی زمینه‌ها، خصوصاً اعتیاد و مسائل آن؛

۷- ایجاد مراکز آموزش و ارائه مشاوره تلفنی به مادران در زمینه تمامی آسیب‌های اجتماعی، جهت پیشگیری از ابتلاء نوجوانان به آسیب‌های اجتماعی و درمان آن‌ها؛

۸- ایجاد مراکز مشاوره حضوری به تعدادی که در دسترس همگان باشد، برای ارائه خدمات مشاوره‌ای به افراد و خانواده‌های در معرض آسیب.

ب- خانواده

- ۱- کنترل و نظارت منطقی مادر بر نوجوان، انتخاب دوستان؛ کنترل و پیگیری علل تأخیر مراجعت فرزندان به خانه؛
- ۲- رسیدگی و نظارت مادر بر درس و تکالیف نوجوان؛ و ارتباط منظم با مسئولین و معلمان مدرسه جهت آگاهی از وضع درس و اخلاق نوجوان؛
- ۳- فراهم آوردن امکانات مورد نیاز نوجوانان در حد مقدور؛ و تشویق آنان به تحصیل و جلوگیری از ترک تحصیل با منطق و ملامت؛
- ۴- آشنا کردن نوجوانان با فقه و مبانی اسلام؛ تشویق آنان به رعایت احکام اسلامی و الگو بودن والدین و مربیان در این زمینه؛
- ۵- دادن مسئولیت به نوجوانان؛ تشویق آنان به رعایت ارزش‌های اخلاقی و جذب هر چه بیشتر آنان در مراکز فرهنگی و مذهبی؛
- ۶- شناخت توانمندی‌های بالقوه نوجوانان؛ تشویق و تقویت آن‌ها برای فعلیت‌یابی این توانمندی‌ها؛ توجه به عوامل شخصیتی، باورها و نگرش‌های نوجوانان و موفقیت‌های تحصیلی آنان جهت بالا بردن اعتماد به نفس آنان برای مبارزه با مشکلات؛ و پرهیز از تنبیه بدنی و تحقیر نوجوانان؛
- ۷- گسترش کمی و کیفی دامنه ارتباطات با نزدیکان و دوستان خانوادگی و جلوگیری از انزوای نوجوانان؛ پشتیبانی و حمایت اجتماعی نوجوانان توسط مادر، بستگان نزدیک و معلمان در خانواده و بیرون از خانواده؛
- ۸- برقراری تعادل میان مسئولیت‌ها، تعهدات و سطح نیازهای برآورده شده نوجوانان؛ تقویت مهارت‌های امتناع در استفاده از مواد مخدر، با بهبود روابط بین فردی

و ارتقاء خود آگاهی آنان؛

۹- تقویت پیوستگی و تعلق عاطفی نوجوانان و مادر به محیط اجتماعی و فرهنگ جامعه بزرگتر؛

۱۰- هدایت نوجوانان به سوی ورزش و فراهم کردن امکانات ورزشی برای آنان.

ب- آموزش و پرورش

۱- گنجاندن آموزش‌های مربوط به مضرات مصرف سیگار و مواد مخدر در برنامه‌ریزی درسی مدارس، و انتشار مقالات مستند علمی و عملی درباره وضع موجود سیگار و مواد مخدر و مضرات آن‌ها؛

۲- آموزش و هدایت مادران و سایر اعضای خانواده در زمینه نحوه برخورد مناسب با نوجوانان؛

۳- آموزش حاکم‌سازی شرایط تربیتی به لحاظ عاطفی مثبت، باز و هدایت‌کننده به سوی انطباق با هنجارها؛ برقراری نظام تربیتی درست در خانواده از طریق تشویق و تنبیه مناسب جهت جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی، با فعال‌سازی کلاس‌های آموزش خانواده در مدارس و رسانه‌های جمعی؛

۴- آموزش صحیح مناسبات و روابط انسانی در خانواده‌ها برای ایجاد پیوندهای معنوی و عاطفی سالم میان اعضای خانواده و خویشاوندان؛ و برقراری رابطه عاطفی نزدیک با نوجوانان از طریق برنامه‌های آموزشی، با استفاده از وسایل ارتباط جمعی یا کلاس‌های آموزش خانواده.

ت- مشارکت عمومی

۱- فراخوانی، تشویق و بسیج عمومی افراد جامعه به مشارکت در فعالیت‌های پیشگیری از ابتلا به مواد مخدر و سایر آسیب‌های اجتماعی؛

۲- تشویق و ترغیب مشارکت عمومی گروه‌های ورزشی مورد علاقه نوجوانان به برگزاری مسابقات خاص برای کمک به برنامه ملی مبارزه با مصرف سیگار و مواد مخدر.

منابع و مأخذ:

اعزازى، شهلا. جامعه‌شناسى خانواده. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، آموزشگاه عالی خدمات، ۱۳۷۶.

Ancona. *Crisis in America father absence*. New York: Nova Science Publishers, 1998

Beaty, Lee A. "Effects of Parental Absence on Male Adolescent's peer Relations and Self-Image". *Adolescence* (30,1995)

Bolvin, George Thomas Gilber. J. et. al. "Predicators of Cigarette Smoking Among Inner-City Minority Youth". *Developmental and Behavioral Pediatrics*. (15,1994)

Brent.David.A., et. al. "Post-traumatic Stress Disorder in Peers of Adolescent Suicide Victims: Predisposing Factors and Phenomenology". *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. (34, 1995)

Bumpass, L. and Sweet, J. "Children's Experience in Single Parent Families: Implications of Cohabitation and Martial Transisions". *Family Planning Perspectives*. (21, 1989)

Coleman, J. "Social Capital in the Creation of Human Capital". *American Journal of Sociology*.(94, 1988)

Cooksey, Elizabeth C. and Michelle M. Fondel. "Spending Time with His Kids: Effects of Family Structure on Fathers and Children's Lives" *Journal*

- of Marriage and the Family*". (58, August 1996)
- Emery, R. "Interparental Conflict and the Children of Discord and Divorce". *Psychological Bulletin*. (92, 1982)
- Garfinkel Robins McLanahan. Child support and child well-being. Washington-DC: The urban institute press, 1994.
- Garfinkel, Irwan L. and McLanahan, Sara. *Single Mothers and Their Children: An New American Dilemma*. Washington-DC: Urban Institute press, 1989.
- Johanson, Robert A., John P. Haffman and Dean R. Gerstein. "The Relationship between Family Structure and Adolescent Use". *National Opinion Research Center for the United States Department of Health and Human Services*. Washington-DC, 1996.
- Li, Jiali and Neil Bennett. *Young Children in Poverty: A Statistical Update*. National Center for Children in Poverty, March 1998.
- McLanahan, S. and K. Booth. "Mother-only Families: Problems, Prospects and politics". *Journal of Marriage and the Family*. (51, August 1989)
- Newcome, Susan R. and J. Richard Udry. "Parental Marital Status Effects on Adolescent Sexual Behavior". *Journal of Marriage and the Family* (May 1987)
- Popenoe.D. *Life Without Father*. New York: The Free Press, 1996
- Popenoe, David. "American Family Decline, 1960-1990: A Review and Appraisal". *Journal of Marriage and the Family* (55, August 1993)